

مراحل کامل تکامل انسان از منظر قرآن و علم جنین شناسی

سمیه ذوالفقاری*

چکیده:

در مقاله ای که در پیش روی شماست به مراحل تکامل انسان از منظر قرآن کریم و علم جنین شناسی پرداخته شده است. پیشرفت دانش پزشکی زمینه بیش تر نکته هایی را که قرآن در مورد خلقت انسان بیان کرده است برای مخاطب فراهم می کند. قرآن کریم مراحل تکامل انسان را شش مرحله می داند که شامل:

(۱) نطفه: منظور از نطفه همان زیگوت یا سلول لقاح یافته است. (۲) علقه: که مبداء پیدایش آدمی از آن می باشد (۳) مضغه: حالت بعد از علقه است که منظور همان رشد اجزای ابتدایی جنین به صورت گوشت جویده است (۵و۴) عظام و لحم: که در اواخر هفته ششم بارداری مضغه تبدیل به عظام می شود و با شکل گیری استخوان های جنین به تدریج به شکل انسان در می آید. (۶) نفخ روح: دمیدن روح در جنین انسان که پس از پایان یافتن خلقت ظاهری او انجام می شود و انسان در این مرحله به کمال معنوی و واقعی می رسد. با شناخت مراحل تکامل انسان جلوه ای دیگر از شگفتی های قرآن که همان ایمان و اعتقاد به خالق جهان هستی یعنی خداوند متعال، بیشتر خواهد شد. نویسندگان دیگری نیز مراحل تکامل انسان را از منظر علم حدیث شناسی یا از منظر قرآن به تنهایی بررسی کرده اند ولی در این مقاله که پیش روی شماست مراحل تکامل انسان از هر دو منظر قرآن و علم جنین شناسی بررسی شده است. روش و شیوه تحقیق در این مقاله به صورت کتابخانه ای بوده است. امیدوارم که مخاطب با خواندن این مقاله بار دیگر به شگفتی های قرآن و هم چنین شگفتی های خلقت و خالق جهان هستی پی ببرد.

کلید واژه: تکامل، جنین، خلقت، علم جنین شناسی، قرآن

*طلبه سطح دو، حوزه علمیه کوثر ورامین

مقدمه :

قرآن کریم همیشه یک منبع اصلی و قابل اعتماد جهت پژوهش و بررسی در همه ی کار های زندگی است که با تدبر و تفکر در آن می توان به جلوه های دیگری از شگفتی های خلقت خداوند که خالق تمام هستی است پی برد.

در مقاله ای پیش روی شماست به مراحل تکامل انسان از منظر قرآن و علم جنین شناسی پرداخته شده است . پیشرفت دانش پزشکی زمینه شناخت بیشتر نکته هایی را که قرآن در مورد خلقت انسان بیان کرده را برای مخاطب فراهم می کند . هدف این مقاله تطبیق دادن آیات خلقت با علم جنین شناسی نیست ولی می توان با علم جنین شناسی در فهم بهتر و بیشتر آیات کمک گرفت.

قرآن کریم مراحل تکامل انسان را شش مرحله می داند که شامل :

۱) نطفه : نطفه در لغت به معنای «آب اندک» است و کلمه نطفه ۱۱ بار در قرآن کریم آمده است که در همه ی آن ما لفظ «نطفه» درباره ی انسان است و منظور از نطفه همان زیگوت یا سلول لقاح یافته است.

۲) علقه : علق جمع علقه و آن خون منعقدی است که در اثر رطوبت به هر چیزی می چسبد و علق مبداء پیدایش آدمی است .

۳) مضغه : مضغه چنان که اهل لغت گفته اند تکه گوشتی است به اندازه یک دفعه جویدن ، مضغه حالت بعد از علقه است.

۴ و ۵) عظام و لحم : در اواخر هفته ششم بارداری مضغه به عظام تبدیل می شود و با شکل گیری استخوان های جنین به تدریج به شکل انسان در می آید .

۶) نفخ روح : روح انسان پدیده ای عجیب و خارق العاده است که با جسم تفاوت دارد و از زمانهای های گذشته بین دانشمندان و فیلسوفان بحث های گوناگون مانند تجرد و یا عدم تجرد روح و یا بحث آفرینش روح قبل یا بعد خلقت با یکدیگر داشته اند. بعد از آن که خلقت ظاهری انسان تمام شد خداوند از روح خود در انسان می دمد.

نویسندگان بسیاری روی این موضوع کار کرده اند که مراحل تکامل انسان از منظر علم جنین یا علم حدیث و یا قرآن بررسی کرده اند ولی در این مقاله به صورت کامل تر مراحل خلقت انسان از هر دو منظر علم جنین شناسی و قرآن پرداخته شده است روش و شیوه تحقیق در این مقاله به صورت کتابخانه ای است.

امیدوارم که مخاطب با خواندن این مقاله بار دیگر به شگفتی های خلقت و خالق جهان هستی پی ببرد.

مراحل به وجود آمدن جنین در قرآن کریم :

پژوهشگران مراحل تکامل و به وجود آمدن جنین را در قرآن کریم شش مرحله می دانند :

(۱) نطفه (۲) علقه (۳) مضغه (مخلقه و غیرمخلقه) (۴) عظام (۵) لحم (۶) نفخ روح

قرآن کریم درباره خلقت انسان تعبیر گوناگونی دارد و این بدان معناست که خلقت انسان

دارای مراحل زیادی بوده است این آیات به چند دسته تقسیم می شوند :

الف - دسته ای از آیات قرآن ، منشاء خلقت انسان را « خاک » می داند . مثل این آیه : «

وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ^۱ » خداوند شما را از خاک آفرید پس از نطفه ای.

ب - دسته ای دیگر از آیات قرآن کریم ، منشاء خلقت انسان را « گل » می دانند . که در

بعضی از آیات به گل خشک (سفالین) و گل چسبنده اشاره شده است . « اِنَّا خَلَقْنَا هُم مِّنْ طِينٍ

لَّازِبٍ^۲ » ما آن ها را از گل چسبناک آفریدیم. «وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَءٍ مَّسْنُونٍ^۳ » به

راستی ما انسان را از گل خشک برآمده از لجن بویناک آفریدیم.

راغب در مفردات گفته اصل معنای صلصال عبارت است از صدایی که از هر چیز خشکی چون

میخ و امثال آن به گوش می رسد و اگر گل خشکیده را صلصال گفته اند بدین جهت است که وقتی

روی آن راه می روند صدا می کند و کلمه «صلصلة» به معنای آب باقیمانده است و از این جهت

صلصله اش گفته اند که صدای حرکتش در خشک را حکایت می کند و بعضی گفته اند که صلصال به

معنای گل متعفن است و مقصود از این که فرمود: «لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ» ابتدای خلقت انسان است به

دلیل این که در جای دیگر درباره خلقت آدمی از گل می فرماید: «و بدء خلق الانسان من طين ثم

۱- فاطر/ ۱۱

۲- صافات/ ۱۱

۳- حجر/ ۲۶

جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِّنْ مَّاءٍ مَّهِينٍ» و آغاز کرد خلقت انسان را از گل ، آن گاه نسل او را در سلاله ای از آبی پیشیز قرارداد.

بنابراین آیه شریفه خلقت نوع انسان را بیان می کند ، زیرا خلق کردن اولین موجودی که بقیه افرادش از آنان منشعب می شود در حقیقت خلق کردن همه آن هاست.^۲

و در آیه دیگر می فرماید : « خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ »^۳ یعنی ما انسان را از گل خشکی چون سفال آفریدیم.

ج - آیات دیگر می فرماید : انسان را از آب خلق کردیم . «هُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا» اوست که آدمی را از آب آفرید و او را نصب و پیوند ساخت و پروردگار تو به این کارها تواناست . معنای آیه این است که خدای سبحان کسی است که از نطفه که خود آب است بشری را خلق کرد و او را دارای نسب و صهر یعنی زن و مرد قرارداد .^۵

د - آیات دیگر منشأ آفرینش انسان را فقط «نطفه» می داند. « خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ »^۶

ه - در بعضی از آیات قرآن خاک و نطفه به صورت مشترک منشأ انسان معرفی شده اند: «قَالَ لَهُ وَصَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ وَ أَكْفَرْتَا بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّاکَ رَجُلًا» دوستش که با او گفت و گو می کرد گفت : آیا بر آن کس که تو را از خاک و پس از نطفه بیافرید و مردی راست بالا کرد کافر شده ای؟

۱ - سجده / ۸

۲ - طباطبائی ، محمد حسین ، تفسیر المیزان ، ترجمه محمد باقر مرادی همدانی ، ج ۱۲ ، صفحه ۲۱۷-۲۱۸

۳ - الرحمن / ۱۴

۴ - فرقان / ۵۴

۵ - طباطبائی ، محمد حسین ، تفسیر المیزان ، ترجمه محمد باقر موسوی همدانی ، ج ۱۵ ، صفحه ۳۲۹

۶ - نحل / ۴

۷ - کهف / ۳۷

«وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجاً ...»

و خدا شما را از خاک و پس از نطفه بیافرید آن گاه جفت های یکدیگرتان قرار داد

«... فَأَنَا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ...»

...همانا ما شما را از خاک و پس از نقطه....

مرحله اول تشکیل نطفه

نطفه در لغت به معنای آب اندک است و استعمال آن در منی از همین رو است.^۳

کلمه نطفه در قرآن کریم ۱۱ بار آمده است که در همه آن آیات لفظ نطفه درباره انسان است. خداوند در آیه ۱۳ سوره مومنون میفرماید: «ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ» پس او را نطفه کردیم و در قرار گاهی محفوظ قرارش دادیم.

این آیه شریفه نطفه به معنای آبی اندک است که بسیار اطلاق می شود بر مطلق آب. و کلمه «قرار» مصدری است که از آن معنای قرارگاه اراده شده، تا مبالغه را برساند و مراد به این قرارگاه مکین رحم زنان است که نطفه در آن قرار می گیرد.

خداوند در آیه ۴۶ سوره نجم می فرماید «مِنْ نُطْفَةٍ إِذَا تُمْنَى» از نطفه ای چون فرو ریخته شود.

در تفسیر این آیه شریفه آمده است که کلمه نطفه به معنای آبی است که در مرد و زن مبدا پیدایش فرزند است.^۴

۱ - فاطر / ۱۱

۲ - حج / ۵

۳ - ابن منظور ، محمد بن اکرم، لسان العرب

۴ - طباطبائی محمد حسین ، تفسیر المیزان ، ترجمه محمد باقر موسوی همدانی ج ۱۹ صفحه ۹۵

«إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَاءٍ مَسْنُونٍ . فَإِذَا سَوَّيْتَهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ

ساجدين.»

من می خواهم بشری از گل خشک ، از لجن بویناک بیافرینم . چون آفرینش او را به پایان
بردم و از روح خود در آن دمیدم پس شما در برابر او به سجده بیفتید.

« مِنْ طِينٍ . فَإِذَا سَوَّيْتَهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ .^۲»

پروردگارت به فرشتگان گفت : « من بشری از گل می آفرینم . چون تمامش کردم و از روح
خود در آن دمیدم همه سجده اش کنید.

در این آیات شریفه مراد از «نفخت فی روحی» حضرت آدم است که این آیات با الغای
خصوصیت برای سایر انسان ها نیز مطابق است .

« وَالَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ .^۳»

و آن زن را یاد کن که عفت خویش را نگه داشت و ما از روح خود در او دمیدیم و او و
فرزندش را برای جهانیان عبرتی قرار دادیم.

« وَ مَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا ۖ »

و مریم دختر عمران را که شرمگاه خویش را از زنا نگه داشت و ما از روح خود در آن دمیدیم.
در این دو آیه شریفه مراد از «فنفخنا فیهِ» حضرت علی (ع) است.

« ثُمَّ سَوَّاهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ وَ جَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَ الْآفَئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ .^۴»

۱ - حجر/ ۲۹ - ۲۸

۲ - ص/ ۷۲ - ۷۱

۳ - انبیاء/ ۹۱

۴ - تحریم/ ۱۲

۵ - سجده/ ۹

آن گاه بالای او راست کرد و از روح خود در آن دمید و برای تان گوش و چشم ها و دل ها را آفرید چه اندک شکر می گویند.

در اینجا مراد از «نَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوْحِهِ» روح همه ما انسان هاست.

نَفَخَ به معنای دمیدن است. ارباب لغت گفته اند: «النَّفْخُ: نَفْخُ الرِّيحِ فِي الشَّيْءِ». چنانکه فرموده: «حَتَّىٰ إِذَا سَاوَىٰ بَيْنَ الصَّدِّقَيْنِ قَالُوا انْفَخُوا...»^۱

«تا چون میان دو کوه را با تکه های آهن پر و برابر کرد گفت بدمید.»

«فَإِنْفَخَ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ» و در آن دمیدم پس به اذن خدا مرغی می شود و در این آیه دمیدن متعارف مراد است اولی نفخ آهنگری دومی با دهان.

«فَإِذَا سَوَّيْتَهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوْحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ» چون آفرینش را به پایان بردم و از روح خود در آن دمیدم در برابر او به سجده بیفتید.

این تعبیر در سوره سجده آیه نه و سوره ص آیه ۷۲ نیز آمده است، مراد از آن دمیدن روح در وجود انسان اولی است یا جسدی بود که در آن روح دمیده شد و انسان زنده گردید. یا مراد از نفخ روح، اعطای تفکر و اخبار است که به انسان داده شده ولیاقت خلیفه الهی است.^۴

دکتر پاک نژاد در کتاب خود با ذکر آیه ۱۴ سوره مومنون و حدیثی از امام صادق علیه السلام : «إِذَا بَلَخَ الْوَلَدُ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ فَقَدْ صَارَ فِيهِ الْحَيَوَةُ» می نویسد: دانش بیولوژی هنوز نتوانسته است که پاسخ به این قسمت را بیان کند این که امام صادق علیه السلام می فرماید: در چهار ماهگی آثار

۱- کهف / ۹۶

۲- آل عمران / ۴۹

۳- حجر / ۲۹

۴- قریشی، علی اکبر، قاموس قرآن، ج ۷، صفحه ۹۰

حیات به او روی می آورد شاید مقصود امام این بوده که در چهار ماهگی هماهنگی بین اعضای بدن آغاز می شود.^۱

توجه به این نکته ضروری است که قرآن کریم مراحل خلقت جنین انسان را نطفه ، علقه ، مضغه ، عظام ، لحم ، نفخ روح قبل از آخرین مرحله به مرحله تسویه می پردازد. بعد از آن که خلقت جسمانی جنین به پایان رسید و به تسویه رسید.

بعد از این که استخوان ها شکل گرفتند و عضلات (لحم) آن ها را پوشاندند، جنین در این مرحله شکل ظاهری اش کامل می شود. (پایان ماه چهارم بارداری) آنگاه در طول ماه پنجم، کم کم حرکات جنین را حس می کند که این نشان دهنده دمیده شدن روح در جنین است.

علم جنین شناسی به وضوح تاییدی به دانش و آموزه های قران است و اینکه در پایان ماه ششم بارداری جنین بعضی از صداها را می شنود و در پایان ماه هفتم بارداری چشمانش به نور حساسیت دارد همه این ها را خداوند در قرآن کریم بیان کرده است و این ما را به این نتیجه می رساند که نفخ روح پس از تسویه و توازن اندام قدرت بر شنیدن و دیدن است . « ثُمَّ سَوَّاهُ وَ نَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوْحِي وَ جَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ الْاَبْصَارَ وَ الْاَفْئِدَةَ قَلِيْلًا مَا تَشْكُرُوْنَ »

۱- پاک نژاد ، رضا ، اولین دانشگاه و آخرین پیامبر ، ج اول ، ص ۲۶۳ تا ۲۶۵

۲- سجده / ۹

نتیجه گیری :

خلقت انسان در قرآن کریم از دو جهت مورد توجه است : یکی بعد مادی و دیگری بعد معنوی. بعد مادی انسان که خداوند در قرآن کریم درباره منشاء آفرینش او تعبیر گوناگونی دارد و این بدان معناست که خلقت انسان دارای مراحل زیادی بوده است ، این آیات به چند دسته تقسیم می شوند : دسته ای از آیات قرآن ، منشأ خلقت انسان را خاک می دانند . دسته دیگر منشأ خلقت را گل می دانند ، دیگر منشأ خلقت انسان را آب و دسته ای دیگر منشأ خلقت را فقط نطفه می دانند. پس مراحل خلقت جنین که در قرآن مطرح شده از از مرحله اول که نطفه است تا آخرین مرحله که شامل نفخ روح می شود را شامل می شود.

بعد دوم بعد معنوی است که خداوند در قرآن اشاره می کند پس از آن که خلقت ظاهری به پایان می رسد از روح الهی خود در انسان می دمد به این ترتیب خلقت انسان با دو بعد مادی و معنوی کامل می شود و در این مرحله از شایستگی تکلیف و بندگی خداوند را پیدا میکند.

منابع :

*قرآن کریم

الف : کتاب ها

۱. پاک نژاد ، رضا ، اولین دانشگاه و آخرین پیامبر ، تهران ، انتشاران یاسر ، چاپ اول ، ۱۳۶۳ ه ش
۲. طباطبائی ، محمد حسین ، تفسیر المیزان ، ترجمه محمد باقر موسوی همدانی ، تهران ، نشر بنیاد علمی و فکری علامه طباطبائی ، انتشارات امیر کبیر ، سال چاپ ۱۳۷۶ ه ش
۳. قریشی ، علی اکبر ، قاموس قرآن ، تهران ، چاپ اول ، انتشارات دارالکتب الاسلامیه ، نوبت سیزدهم ، سال چاپ ۱۳۷۸ ه ش
۴. مکارم شیرازی ، ناصر ، تفسیر نمونه ، تهران ، چاپ اول ، انتشارات دارالکتب الاسلامیه ، سال چاپ ۱۳۷۴ ه ش
۵. ابن منظور ، محمد بن مکرم ، لسان العرب ، چاپ سوم ، دارصاد ، بیروت ، بی تا ، ۱۴۱۴ ق
۶. عندنان شریف ، من علم الطب قرآنی ، بی جا ، دار العلم للمایین ، سال ۱۹۹۰ ق
۷. وی سادلر توماس ، جنین شناسی لانگمن ، ترجمه فرید ابوغنی ، غلامرضا حسن زاده ، و امید گوران ، تهران ، انتشارات ارجمند ، ویرایش دهم ، بی تا

ب : مقالات

- نورمحمدی ، غلامرضا فصلنامه تخصصی پژوهش های میان رشته ای قرآن ، سال اول ، شماره دوم ، بهار ۱۳۸۸ ، ص ۱۶-۵

ج : منابع اینترنتی

1. SID.IR